

Dorota Grubba-Thiede

Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku
Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata

*Jerzy Malinowski jest jak wiatr,
który unosi się nad wielkimi terytoriami Ziemi,
inicjując nowe energie i interakcje wielu ludzi*

prof. Maria Krzysztof Byrski¹

Niniejszy tekst jest refleksją nad osmotycznymi, wszechstronnymi działaniami Profesora Jerzego Malinowskiego, który inicjując liczne płaszczyzny porozumienia i wymiany myśli badaczy z odległych terenów świata, umożliwia bezpośredni osobisty kontakt, katalizując przyszłe nowe relacje. Wszystkie wydarzenia i publikacje pokonferencyjne imponują bogactwem perspektyw naukowych, także osadzoną we współczesności warstwą wizualną.

Wizyta w siedzibie Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata przy ulicy Foksal w Warszawie jest przeżyciem intensywnym. Wysokie regały, wypełnione seriami wydawniczymi, oddziałują jak niemal konceptualna, modułowa kompozycja malarska². Książki te są rozprowadzane przez sieć księgarni na wyższych uczelniach, a informacje o zainicjowanych przez Profesora i wprowadzonych do obiegu naukowego seriach wydawniczych Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata są udostępniane na stronach internetowych także wielu innych ośrodków naukowych oraz polskich i zagranicznych bibliotek. Rokrocznie powiększający się zbiór monumentalnych publikacji jest prezentowany na targach książki, ponadto m.in. przez bazę internetową współpracującego od kilku lat z prof. Jerzym Malinowskim toruńskiego

(Bio)Różnorodność badań nad sztuką. O pracach naukowych, wydawniczych i wspólnotowo-integracyjnych Profesora Jerzego Malinowskiego. Kontekst Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata

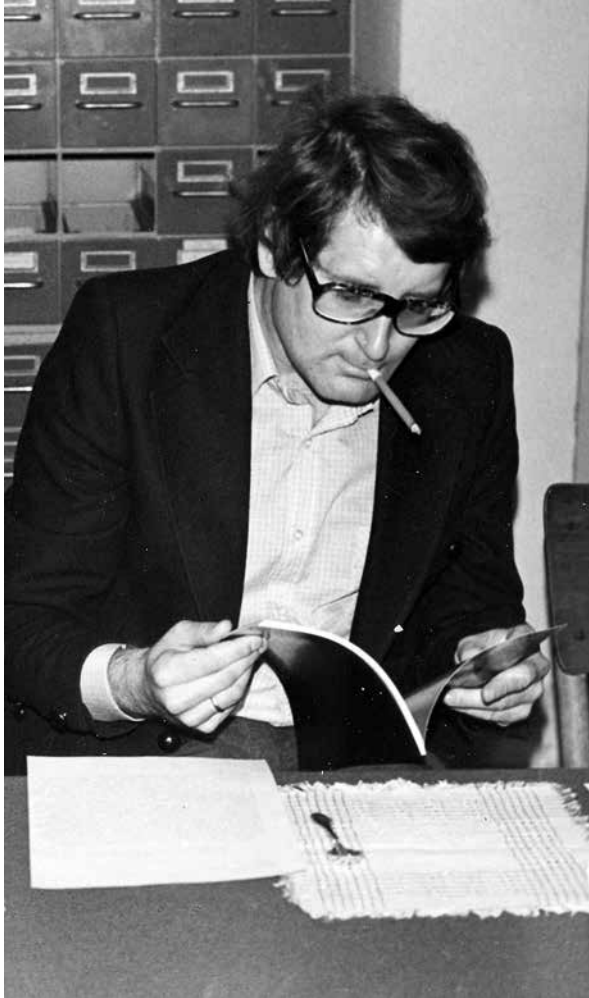
wydawnictwa TAKO, kierowanego przez Tomasza Klejnę. Liczne prace redakcyjne prowadzi Grażyna Raj, współpracująca z prof. Jerzym Malinowskim od wielu lat.

Umiejętność gospodarowania twórczą energią jest nieocenioną cechą Profesora, wybitnego badacza, który, podróżując, od lat prowadzi naukowe studia nad sztuką odległych rejonów świata, ze szczególnym uwzględnieniem kręgów kulturowych Azji, w tym Azji Mniejszej. Nie tylko w wykładach monograficznych, które rozpoczynały na uniwersytetach rozwój badań nad sztuką Dalekiego Wschodu, przede wszystkim u jego podopiecznych, ale i w trakcie międzynarodowych konferencji i w wygłaszanych przy tej okazji precyzyjnych komentarzach do referatów, ujawnia się Jego ogromna wiedza, obejmująca najróżnorodniejsze kultury i najodleglejsze rejony globu. Starania o nieustanne poszerzanie pól badawczych doprowadziły do licznych spektakularnych inicjatyw, w tym erudycyjnych, niezwykle też atrakcyjnych estetycznie wydawnictw, redagowanych przez Profesora. Są to m.in. kolejne tomy „Toruńskich Studiów o Sztuce Orientu” (wraz z Mirosławą Wojtczak, od 2001), seria „Sztuka Orientu. Studia nad sztuką Azji” (wraz z dr Joanną Wasilewską), cykl „Artystyczny Orient – Studia o sztuce Dalekiego Wschodu” (2008), a także powołanie w 2006 roku Polskiego Stowarzyszenia Sztuki Orientu, które wraz ze Stowarzyszeniem Sztuki Nowoczesnej (od 2000) stało się fundamentem do wyodrębnienia w 2011 Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata.

Konfrontacja z osobowością Jerzego Malinowskiego to doświadczenie dotleniające, wyprowadzające z narcystycznych perspektyw w stronę uważności i badawczo-analitycznego odczytywania osiągnięć wielu pokoleń twórców, także tych współczesnych, najbardziej aktualnych. W kontaktach z młodymi adeptami sztuki, i w badaniach nad nią, Jerzy Malinowski, przywołując słowa Krystiana Jarnuszkiewicza, „stara się wysłyszeć indywidualne predyspozycje osoby i je

¹ Prof. dr hab. Maria Krzysztof Byrski [były ambasador Polski w Indiach, Collegium Civitas w Warszawie], *Badania nad teatrem Indii – Wykład na jubileuszowej konferencji naukowej Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata*, Warszawa, 28.03.2015, SARP, por. http://www.world-art.pl/pliki/komunikat3_2015.pdf.

² Informacje na stronach <http://www.world-art.pl/publikacje.html>; <http://www.tako.biz.pl/k,12,word-art-studies.html>.

Il. 1. Prof. Jerzy Malinowski w czasie konferencji prasowej w Czytelnicy Biblioteki Działu Dokumentacji Naukowej Muzeum Sztuki w Łodzi, X 1980 r., fot. cyt. za: <https://zasoby.msl.org.pl/mobjects/view/1493>

przede wszystkim wspierać, by *Tego najistotniejszego*, z czym przychodzi – nie stracić³. Zarazem Jerzy Malinowski stymuluje „otwieranie wewnętrznych okien”, umiejętności abstrahowania, kreatywnego spojrzenia na problem z różnych stron, i z pokrewnymi sobie osobowościami buduje twórcze relacje, umożliwiając też dzielenie się tą otwartością. Metaforycznym w kontekście tego artykułu wydarzeniem, które jak podkreślił Jerzy Malinowski „przewietrzyło głowę”, był zorganizowany w 2006 roku na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu otwarty wykład prof. Tokimasy Sekiguchiego pt. *O istnieniu i nieistnieniu Azji*, w którym ten znany uczony i tłumacz literatury polskiej na język japoński wskazywał na różnorodność tradycji i bogactwo praktyk społeczności zamieszkujących

³ Krystian Jarnuszkiewicz, rozmowa z autorką tekstu w warszawskiej Pracowni Artysty, wrzesień 2007.

ogromny kontynent, obejmowany jedną nazwą Eurazja. Podkreślał ponadto hegemonię kulturową Europy i generowane przez Europejczyków błędne, wywołujące lęk „azjatyckie klisze kulturowe”⁴.

Postawa i filozofia naukowa prof. Jerzego Malinowskiego jest unikatowo „przestrzenna”. Choć ogromne badania poświęca cały czas sztuce polskiej, by przywołać źródłowe dla nauki opracowania książkowe, m.in.: *Imitacje świata: o polskim malarstwie i krytyce artystycznej drugiej połowy XIX wieku* (1987); *Malarstwo polskie XIX wieku* (2003)⁵, czy ważne wystawy, m.in.: *Gdzie Wschód spotyka Zachód. Portret osobistości dawnej Rzeczypospolitej 1576–1763* (1993), jak i *Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje* (1996), to jednocześnie w swoich książkach, artykułach, wykładach monograficznych, wystąpieniach gościnnych w wielu instytucjach kulturalnych świata, a także w tematach konferencji naukowych wydaje się wskazywać na ciągłość przestrzeni ludzkiej i „międzyistotowej”, a także konieczność pogłębiania badań „metagranicznych”.

W jakimś stopniu pokrewną filozofię reprezentuje Achille Mbembe, który m.in. pisał:

Bardzo możliwe, że (...) nie jesteśmy już obywatelami [i obywatelkami] żadnego konkretnego państwa. W głębi duszy nosimy kraje, w których przyszliśmy na świat, tamtejszą chaotyczną różnorodność, rzeki i góry, lasy, sawanny, pory roku, śpiew ptaków, owady, powietrze, pot i wilgoć, błoto, hałas miast, śmiech, bałagan i zamęt⁶.

Obiektywne, autorskie badania, jak i inicjowanie działań decydujących o rozwoju nauk historyczno-artystycznych, tak ważne w życiu prof. Jerzego Malinowskiego, są niecodzienną wartością we współczesnym świecie, najczęściej wyraźnie antagonizowanym. Wspomniany Mbembe wskazuje tu szczególną funkcję wrogości, która w ogólnosiwiatowych

⁴ Tokimasa Sekiguchi, *O istnieniu i nieistnieniu Azji*, wykład wygłoszony na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu 9 czerwca 2006 roku.

⁵ M.in. Jerzy Malinowski, *Imitacje świata: o polskim malarstwie i krytyce artystycznej w drugiej połowy XIX wieku*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1987; idem, *Malarstwo polskie XIX wieku*, Warszawa 2003; katalogi *Gdzie Wschód spotyka Zachód. Portret osobistości dawnej Rzeczypospolitej 1576–1763*, Muzeum Narodowe w Warszawie, 1993 oraz *Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje / Vilnius meno mokymkla ir jos tradicijos*, Muzeum Okręgowe w Toruniu i Akademia Sztuk Pięknych w Wilnie, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1996.

⁶ A. Mbembe, *Polityka wrogości. Nekropolityka*, Kraków 2018, por. <https://www.karakter.pl/ksiazki/polityka-wrogosci-nekropolityka>.

Il. 2.
Prof. Jerzy Malinowski
otwierający Konferencję z okazji
20-lecia działalności Polskiego
Instytutu Studiów nad Sztuką
Świata, 18 stycznia 2020, SARP
Warszawa. Na fot. m.in. prof. Anna
Markowska, dr hab. Katarzyna
Kulpińska, prof. Jan W. Sienkiewicz,
fot. D. Grubba-Thiede

Il. 3.
Obrady Konferencji Jubileuszowej
18 stycznia 2020 r.,
fot. D. Grubba-Thiede

narracjach medialnych jego zdaniem staje się „głównym sposobem przeżywania Innego”. Podejmując wątki obecne w myśli Frantza Fanona, Mbembe proponuje alternatywę dla polityki wrogości. Przeciwstawia jej „etykę przechodnia” – tworzenie więzi opartych „na budowaniu wspólnej pamięci, trosce i solidarności”⁷.

W pasji wychwytywania zagadnień wartościowych, redagując i przygotowując książki do publikacji, prof. Jerzy Malinowski wydaje się przedkładać prezentacje aktualnego szerokiego horyzontu atomizowanej nauki nad eksponowanie własnych ogromnych badań. Wspiera zarówno młodych badaczy, jak i tych znacznie od niego starszych, by przywołać najnowsze wznowienia ważnych opracowań polskich naukowców i architektów – Marii i Kazimierza Piechotków, autorów wydanej w 1957 roku książki *Bóżnice drewniane*

(*Wooden Synagogues*). Co ciekawe, monografia ta dotarła do Stanów Zjednoczonych i amerykański architekt Richard Meier ofiarował ją w 1970 roku Frankowi Stelli, katalizując nowy cykl prac słynnego minimalisty. Jak wspominała w 2016 roku Maria Piechotkowa na spotkaniu z prof. Jerzym Malinowskim, w czasie promocji monumentalnych dwujęzycznych wydań rozszerzonych wersji publikacji (które ukazują się od lat 90. XX wieku do dziś), zainteresowanie tymi wybitnymi realizacjami architektonicznymi przejęła od Oskara Sosnowskiego, silnej osobowości łączącej teorię i praktykę, modernizm z głębokim zrozumieniem archetypowych form sztuki, także ludowej⁸.

⁷ „Bramy Nieba” – promocja książki i spotkanie z Marią Piechotkową i prof. Jerzym Malinowskim, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, 25.06.2016, mat. wideo: <https://www.youtube.com/watch?v=S6xeqMXxXeU>. Por. M. i K. Piechotkowie, *Bramy Nieba. Bóżnice murowane na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, red. A. Kunicka-Goldfinger i T. Kunicki-Goldfinger, Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata & Muzeum Historii Żydów Polskich, Warszawa 2017, s. 738; Vol. 2B: Maria i Kazimierz

⁷ Ibidem.

Autorka książek podkreśla też, iż opisane i zilustrowane przez nią i jej męża dzieła architektury, rozsiane na rozległych terenach, które zainspirowały Stellę do cyklu *Polish Village*, właściwie już nie istnieją, a te książki są niemal jedynym źródłem wiedzy o nich i (na szczęście) skłaniają innych naukowców do podejmowania dalszych badań⁹.

Od najwcześniejszych lat profesor intuicyjnie wprowadzał w życie postawę zaangażowania pełnego pokojowej energii. Wybitna artystka współczesna Wanda Czełkowska wspomina, iż miała szczęście poznać go w pierwszej połowie lat 70., gdy jako młodziutki historyk sztuki, zatrudniony w Muzeum Narodowym w Krakowie, bezinteresownie z własnych środków organizował wystawy sztuki najnowszej, odnajdywał twórców, także ich rodziny, płacąc honoraria z niewielkiej muzealnej pensji.

Misją Jerzego Malinowskiego od czasów studiów jest pogłębianie i rozbudowywanie „bazy danych”, uzupełnianie dotąd nieopracowanych, a istotnych tematów. Z ogromnego dorobku tego zasłużonego badacza można choćby przypomnieć publikacje poświęcone Eli Nadelmanowi (którego prekursorskie rzeźby w paryskiej pracowni zobaczył Pablo Picasso tuż przed „początkiem” kubizmu), czy międzynarodową konferencję „Co zrobić po kubizmie?” w 1984 roku¹⁰, pionierskie monografie: Grupa „*Jung Idysz*” i żydowskie środowisko „nowej sztuki” w Polsce 1918–1923 (1987), czy *Sztuka i nowa wspólnota. Zrzeszenie Artystów „Bunt” 1917–1922* (1991)¹¹, a także wśród wielu kolejnych konferencji pt. *Wokół życia i twórczości Abrahama Ostrzega*, zrealizowaną w 2017 roku przy współpracy Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata i Zachęty – Narodowej Galerii Sztuki. Pod jego redakcją ukazał się następnie tom pt.: *Abraham Ostrzega i żydowskie środowisko artystyczne*¹².

Piechotka, *Masonry synagogues in the territories of the former Polish-Lithuanian Commonwealth* [Warsaw 2017].

⁹ Spotkanie Marii Piechotkowej i prof. Jerzego Malinowskiego w czasie trwania wystawy „Frank Stella i synagogi dawnej Polski”, Muzeum POLIN w Warszawie, 19.02.–20.06.2016. Kurator i autor koncepcji wystawy: Artur Tanikowski, autor pierwotnej koncepcji wystawy: Clifford Chanin, kurator organizacyjny: Ewa Witkowska, współorganizatorzy wystawy: Politechnika Warszawska, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk.

¹⁰ J. Malinowski, *Wstęp*, [w:] *Co zrobić po kubizmie? Studia o sztuce europejskiej pierwszej połowy XX wieku*, red. J. Malinowski, Kraków–Wrocław 1984.

¹¹ Idem, *Grupa „Jung Idysz” i żydowskie środowisko „nowej sztuki” w Polsce 1918–1923*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1987; *Sztuka i nowa wspólnota. Zrzeszenie Artystów „Bunt” 1917–1922*, Wrocław 1991.

¹² *Abraham Ostrzega i żydowskie środowisko artystyczne*, pod red. J. Malinowskiego, „Pamiętnik Sztuk Pięknych”, t. 12, 2017.

Jubileuszowe konferencje są zarówno wszechstronną prezentacją perspektyw badawczych Instytutu, jak i wybranych osobowości naukowych.

Zawarta w tytule niniejszego artykułu metafora „(bio) różnorodności” sygnalizuje wiarę prof. Jerzego Malinowskiego w konieczność rozwijania wielokierunkowych, niejako zatomizowanych i osmotycznych badań, które są niezależne od kulturowo stymulowanych mód naukowych. Jego erudycyjne dokonania zarówno własne, autorskie, jak i w obszarach wspólnot przez niego inicjowanych wydają się czerpać energię z praktyk kontrkulturowych, wręcz afirmatywno-anarchistycznych, których fenomeny diagnozowali m.in. Theodore Roszak, Aldona Jawłowska, Giorgio Agamben czy afroamerykańska badaczka bell hooks, autorka przenikliwej książki *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum* (2013), która swoje nazwisko każe pisać zawsze z małej litery, gdyż to, czym się zajmuje, „jest ważniejsze od niej”¹³.

„Między-rysowanie”¹⁴

Jak podkreśla Wanda Czełkowska, na pewnym etapie pojawiła się u boku charyzmatycznego młodego badacza historyczka sztuki: Barbara Brus-Malinowska. Razem przychodzili do pracowni artystki, by z gronem twórców, teoretyków i literatów grać w tzw. Ogona – surrealizującą grę opartą na pierwszych skojarzeniach. Artystka podkreśla, iż ludzie budowali uwewnętrzną wspólnotę, liczyły się potencjał intelektualny, przenikliwość i oryginalność myślenia. Do błędnego świtu rozmawiano o najzarliwszych sprawach aktualnej sztuki¹⁵.

Jerzy Malinowski wspominał brawurowo odważne, i w skali, i koncepcjach formalnych, rzeźby Wandy Czełkowskiej (tworzone przez nią od przełomu lat 40. i 50.), z którymi kontakt był absolutnym wydarzeniem. Zafascynowani jej sztuką byli również Tadeusz Kantor, który osobiście zaprosił Wandę Czełkowską do II Grupy Krakowskiej w 1968 roku, ponadto

¹³ bell hooks, *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*, tłum. E. Majewska, Warszawa 2013. Por. też: T. Roszak, *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*, University of California Press, 1969. Publ. m.in.: https://monoskop.org/images/b/b4/Rozsak_Theodore_The_Making_of_a_Counter_Culture.pdf; A. Jawłowska, *Drogi kontrkultury*, Warszawa 1975. G. Agamben, *Wspólnota, która nadchodzi*, tłum. S. Królak, Warszawa 2008.

¹⁴ Autorskie określenie wybitnego postawangardowego artysty Pawła Kwieka z kręgu Warsztatu Formy Filmowej, dotyczące zbudowanego przez niego partycypacyjnego obiektu do „międzyrysunków”.

¹⁵ Rozmowa autorki tekstu z Wandą Czełkowską w 2009 roku.

z grona historyków sztuki właśnie Barbara Brus-Malinowska, Piotr Krakowski, Jan Michalski i in. W „Ogona” obok Wandy Czełkowskiej i Bogdana Prądzyńskiego – współgospodarza, grali też m.in. Jonasz Stern, Jerzy i Izabela Tarabułowie, Adam Walaciński, Jerzy Kałucki i Jerzy Panek¹⁶.

Twórcza współpraca Jerzego Malinowskiego i Barbary Brus-Malinowskiej zaowocowała licznymi niezwykle wartościowymi dokonaniem wydawniczymi i wystawienniczymi, by przywołać zrealizowaną przez nich w 1996 roku w Muzeum Narodowym w Warszawie monumentalną ekspozycję i towarzyszącą jej monografię pt. „Kisling i jego przyjaciele. Wystawa obrazów i rzeźb z kolekcji Musée du Petit Palais w Genewie”¹⁷. Spotkania z Jerzym Malinowskim i Barbarą Brus-Malinowską są zawsze niebywałą okazją do zapoznania się z ich wspomnieniami o wybitnych osobowościach kultury współczesnej, z którymi pozostawali w bliskich, często przyjacielskich relacjach. Niektóre zaowocowały publikacjami, jak artykuł Jerzego Malinowskiego *Moje spotkania z Markiem Rostworowskim*¹⁸. Jednak odbiorcy świadomi są, że jest to zaledwie wyimek, a wspomnienia badaczy są źródłem bezcennych refleksji, którym należałoby poświęcić wielotomowe książki w formie wywiadu-rzeki.

Dobrą metaforą wspólnych działań prof. Jerzego Malinowskiego i dr Barbary Brus-Malinowskiej, jest eksperymentalny obiekt Pawła Kwieka z lat 70. XX wieku, przypomniany na jego indywidualnej dużej wystawie pt. „ŚWIATŁO – MIŁOŚĆ – SPOKÓJ” w CSW Zamek Ujazdowski w 2010 roku. Była to partycypacyjna machina, wyposażona w dwa niezależne ramiona, którymi nawigowali siedzący naprzeciwko siebie partnerzy. Swoiście „Leonardowskie” przekładnie transponowały osobne ślady w „międzyrysunki”, będące wypadkową koegzystencji dwóch osobowości¹⁹.

Jednym z ważnych wspólnych pól badawczych jest sztuka żydowska, w tym ostatnio wydane, ogromne opracowanie

pt. *Katalog dzieł artystów polskich i żydowskich z Polski w zbiorach muzeów Izraela*, nad którym Jerzy Malinowski i Barbara Brus-Malinowska pracowali w skupieniu od 1987 roku. Jak czytamy w zapowiedzi ich spotkania autorskiego w warszawskim Muzeum POLIN 5 grudnia 2018 roku, wielokrotnie przebywali w Izraelu, prowadząc kwerendy w tamtejszych instytucjach kultury. Dzięki temu *Katalog...* pomieścił źródłowe biogramy bardzo licznej grupy twórców, zawierając także dzieła artystów z Polski znajdujące się m.in. w Muzeum Izraela w Jerozolimie, Muzeum Sztuki w Tel-Awiiwie, Muzeum Sztuki w Ein Harod, Domu Bojowników Getta koło Hajfy, Muzeum Sztuki Jad Waszem. Zgromadzone w nim dokonania „stanowią bogate dziedzictwo sztuki i duchowości Żydów Polskich, które należy także do kultury Polski i Europy Środkowo-Wschodniej oraz tradycji międzynarodowych centrów sztuki, zwłaszcza Paryża”²⁰.

Pokłosiem wieloletnich badań naukowych stała się także anglojęzyczna, monumentalna książka Jerzego Malinowskiego pt. *Painting and Sculpture by Polish Jews in the 19th and 20th Centuries*, którą poświęcił żydowskiemu środowisku artystycznemu w Polsce do wybuchu II wojny światowej. Autor w erudycyjny sposób zaznaczył „panoramę artystycznych problemów, myśl o sztuce oraz życie artystyczne. Szczególną uwagę zwrócił na interpretację dzieł, ich symbolikę i związki z politycznymi i społecznymi ideologiami. Została omówiona twórczość wielu wybitnych malarzy i rzeźbiarzy”²¹. Szczególne znaczenie miała też opracowana przez Profesora, we współpracy z Barbarą Brus-Malinowską, publikacja *W kręgu École de Paris. Malarze żydowscy z Polski*²².

Jerzy Malinowski wspomina:

Moja przygoda z badaniami nad sztuką żydowską sięga połowy lat 70. XX w., kiedy zostałem wysłany przez mojego promotora prof. Mieczysława Porębskiego do Muzeum Narodowego w Krakowie, by przygotować wystawę na międzynarodowy kongres AICA w 1975 [pt. *Widzieć i rozumieć*]. (...) Miała towarzyszyć jej ekspozycja pt. «Ekspresjonizm w grafice polskiej» i ja wraz

¹⁶ Wspomnienia Jerzego Malinowskiego w: D. Grubba-Thiede, *Nurt figuracji w powojennej rzeźbie polskiej*, Warszawa-Toruń 2016, s. 219.

¹⁷ Por. J. Malinowski, B. Brus-Malinowska, *Kisling i jego przyjaciele. Wystawa obrazów i rzeźb z kolekcji Musée du Petit Palais w Genewie* (wersja pol.-ang.), Muzeum Narodowe, Warszawa 1996.

¹⁸ J. Malinowski, *Moje spotkania z Markiem Rostworowskim*, [w:] „Ad leones”: *Pamięci Marka Rostworowskiego w dziesiątą rocznicę śmierci*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2006.

¹⁹ Machinę do *Międzyrysunków* Pawła Kwieka (ekspozowaną w CSW Zamek Ujazdowski dzięki pomocy Piotra Weycherta) przywoływałam też w: D. Grubba-Thiede, *Zula Strzelecka (1924–2012). Oikos, intonacje Natury*, katalog wystawy, Państwowa Galeria Sztuki w Sopocie 2015, s. 5.

²⁰ J. Malinowski, *Painting and Sculpture by Polish Jews in the 19th and 20th Centuries* oraz J. Malinowski i B. Brus-Malinowska, *Katalog dzieł artystów polskich i żydowskich z Polski w zbiorach muzeów Izraela*, spotkanie z autorami w Muzeum Polin w Warszawie z udziałem Teresy Śmiechowskiej i Renaty Piątkowskiej, 5.12.2018, <https://www.polin.pl/pl/wydarzenie/czytelnia-polin-katalog-dziel-artystow-polskich-i-zydowskich-z>.

²¹ Ibidem.

²² J. Malinowski, B. Brus-Malinowska, *W kręgu École de Paris: malarze żydowscy z Polski*, Warszawa 2007.

z Zofią Kucielską – kustoszem Działu Grafiki MNK ją [przygotowałem]. Podjąłem wtedy dużą kwerendę we wszystkich polskich zbiorach muzealnych, bibliotekach, która [dała] zupełnie nowy obraz grafiki polskiej, gdyż ta tendencja nie była wcześniej badana. Właśnie tam, po raz pierwszy, zetknąłem się z artystami żydowskiego pochodzenia. Kiedy (...) w 1979 roku robiłem w Muzeum Narodowym we Wrocławiu wraz doktorem Piotrem Łukaszewiczem większą wystawę pt. «Ekspresjonizm w sztuce polskiej» [1979–1980], tam po raz pierwszy doszło do porównania tych trzech podstawowych grup awangardowych, z których się urodziła polska sztuka XX wieku. Byli to (...) Formiści, poznański „Bunt”, który wtedy prawie nie był przedmiotem zainteresowania (bo artyści Buntu byli uważani, za odłam sztuki berlińskiej, niemieckiej), i do tej atmosfery doszła grupa Jung Idysz. Wtedy już bywałem w Żydowskim Instytucie Historycznym, w którym (...) zacząłem drążyć temat. I do wystawy we Wrocławiu, która została przeniesiona następnie do warszawskiej Zachęty, w katalogu utworzyłem trzeci dział – *Ekspresjonizmu Żydowskiego*, który był bardzo dobrze przyjęty. (...) Właściwie po raz pierwszy te grupy, które powstały po 1917 roku (...) w głównych ośrodkach: Warszawa, Kraków, Lwów, Poznań, Łódź, zaczęły wspólnie być zauważane jako przewrót i nowe tendencje awangardowe w środowiskach artystów. (...) Pewną pointą tych badań była moja książka *Grupa «Jung Idysz» i żydowskie środowisko «nowej sztuki» w Polsce 1918–1923*, wydana w 1987 roku na takim niemal zabytkowym papierze [takie tylko były wtedy możliwości wydawnicze]. Natomiast po raz pierwszy nie miałem ograniczeń co do ilustracji i mogłem opublikować właściwie wszystko to, co uważałem za interesujące i ważne dla tej grupy. Faktycznie byłem chyba jedynym w Europie Środkowo-Wschodniej osobnikiem, który się w tym czasie omawianymi problemami zajmował²³.

Jerzy Malinowski wspomina, iż biorąc udział w 1987 roku w wielkiej konferencji naukowej na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie, miał po raz pierwszy możliwość opowiedzenia o środowisku artystów żydowskich w Polsce, nawiązał

²³ Jerzy Malinowski, Barbara Brus-Malinowska, *spotkanie z autorami publikacji* 5.12.2018 op. cit., <https://www.polin.pl/pl/wydarzenie/czytelnia-polin-katalog-dziel-artistow-polskich-i-zydowskich-z>.

Il. 4. Barbara Brus-Malinowska, Jerzy Malinowski, Richard Demarco, rozmowy w trakcie międzynarodowej konferencji „Minimalna, konceptualna, materialna – fenomen rzeźby Wandy Czełkowskiej” [towarzysząca wystawie „Wanda Czełkowska. Retrospekcja”], 11 lutego 2017, Królikarnia Muzeum Rzeźby im. Xawerego Dunikowskiego, Oddział Muzeum Narodowego w Warszawie, fot. D. Grubba-Thiede

liczne, do dziś niejednokrotnie istotne kontakty oraz zapoznał się z międzynarodowym stanem badań, co doprowadziło do wydania w 2000 roku monografii pt. *Malarstwo i rzeźba Żydów Polskich w XIX i XX wieku*, oraz, w 2007, jej drugiego tomu (*W kręgu École de Paris. Malarze żydowscy z Polski*), które doczekały się anglojęzycznego wydania w 2017²⁴. Jak podkreśla, „od lat 80., gdy wszyscy w żydowskich muzeach byli niezwykle uprzejmi, a też często znali język polski, karty muzealne były nawet wydawane po polsku. Aktualnie wszystko się zmieniło. Doszło do komputeryzacji, prób pisania nazwisk artystów po angielsku, w transkrypcji, i tu jest dzisiaj wielki problem”.

Kolejny raz badania oraz publikacje Jerzego Malinowskiego i Barbary Brus-Malinowskiej stają się więc bezcennymi materiałami źródłowymi, przeciwdziałającymi procesom „spłaszczania nauki”²⁵. Postawa i działalność prof. Jerzego Malinowskiego wydają się nieustannie zachowywać przestrzenne właściwości nauki współczesnej, która zabiega, by nie deformować, lecz w twórczy sposób wypracowywać (jak podkreślał Gilles Deleuze w teorii radykalnego empiryzmu) nieistniejącą wcześniej, źródłową, badawczą, interpretacyjną, ciągle otwartą konstrukcję²⁶.

²⁴ J. Malinowski, *Malarstwo i rzeźba Żydów Polskich w XIX i XX wieku*, t. 1, Warszawa 2000; idem, B. Brus-Malinowska, *Malarstwo i rzeźba Żydów Polskich w XIX i XX wieku*, t. 2 – *W kręgu École de Paris...*

²⁵ Por. J. Malinowski, B. Brus-Malinowska, *Katalog dzieł artystów polskich i żydowskich z Polski w muzeach Izraela: malarstwo, rzeźba, rysunek*, Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, Muzeum Historii Żydów Polskich Polin, Warszawa 2017.

²⁶ Por. analiza radykalnego empiryzmu m.in. w: Anne d’Alleva, *Metody i teorie historii sztuki*, tłum. E. i J. Jedliński, Wyd. Universitas, Kraków 2008.